

Wojciech Góralski

Problem redakcji podstawowych praw chrześcijanina po Soborze Watykańskim II

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 24/3-4, 5-30

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

**PROBLEM REDAKCJI PODSTAWOWYCH PRAW
CHRZEŚCIJANINA PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II**

Treść: Wstęp. 1. Krótki rys historyczny projektu prawa fundamentalnego Kościoła („textus emendatus”). 2. Podstawowe prawa chrześcijanina w projekcie prawa fundamentalnego Kościoła. 3. Dyskusja kanonistów wokół zagadnienia podstawowych praw chrześcijanina. 4. Wnioski biskupów oraz dalsze prace Komisji Kodyfikacyjnej w zakresie redakcji podstawowych praw chrześcijanina. Zakończenie.

Wstęp

Od momentu uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 10 XII 1948 r. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹, uznanej również przez Kościół za akt o ogromnym znaczeniu², odżyła znana ludzkości od najdawniejszych czasów idea podstawowych praw człowieka („iura hominum”). Chodzi tu o sumę najistotniejszych, powszechnych i niezbywalnych praw, jakie przysługują z natury każdemu człowiekowi, stojących niejako na straży jego godności i gwarantujących mu pełny rozwój w życiu społecznym.

Idea tak rozumianych praw człowieka znana jest dobrze nie tylko doktrynie Kościoła³, lecz i prawu kościelnemu począwszy od najdawniejszych jego dziejów aż po czasy aktualnie przebie-

---

¹ Polski Tekst Deklaracji zawiera m. in. praca pt. *Prawa i obowiązki obywateli*. Wybór źródeł. Pod red. Z. Kędzi, Wrocław 1978, s. 387—393; Dokument ten stał się punktem wyjścia dla dalszych inicjatyw na rzecz ochrony godności człowieka, podejmowanych przez ONZ. Wystarczy wspomnieć Pakty Praw Człowieka uchwalone w 1966 r. (Dz. U. 38/1977) poz. 167 169) czy też Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, uchwalony w 1975 r. w Helsinkach (*Wielka Karta Pokoju. Materiały Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, Warszawa 1975, s. 18—20).

² Zob. Joannes XXIII, Litt. encycl. *Pacem in terris* (11 V 1963), n. 143—144, AAS 55 (1963) 257.

³ Szczególnie od ukazania się encykliki Leona XIII *Rerum novarum* w 1891 r. Zob. J. Coriden, *Les droits de l'homme dans l'Église. Une question de crédibilité et d'authenticité*. „Concilium” 144 (1979) 91—100.

⁴ Zob. T. Pawluk, *Idea podstawowych praw człowieka w prawie kościelnym*, Prawo Kanoniczne 22 (1979) nr 3—4, s. 39—54.

gającej jego rewizji i kodyfikacji⁴. Wystarczy przypomnieć, że wśród podstawowych zasad przyjętych przez Papieską Komisję dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego znalazła się dyrektywa, w myśl której głównym i zasadniczym przedmiotem prawa kanonicznego jest określenie i ochrona praw i obowiązków każdego człowieka wobec innych i wobec społeczności, choćby w takim zakresie, w jakim odnoszą się one do kultu Bożego i zbawienia dusz⁵. Poza tym w kan. 3 projektu fundamentalnego prawa Kościoła stwierdza się, że Kościół uznaje i głosi własną godność osoby ludzkiej w odniesieniu do każdego człowieka, ponieważ został on stworzony na obraz Boży, a także z uznaniem odnosi się do wypływających z tejże godności obowiązków i praw, oraz broni ich ze względu na powołanie wszystkich ludzi do zbawienia⁶. Nie ulega wątpliwości, że przytoczone przykładowo sformułowania stanowią echo nauki Soboru Watykańskiego II, zawartej szczególnie w konstytucji *Gaudium et spes*⁷ oraz w deklaracji *Dignitatis humanae*⁸.

W klimacie rozwijającej się doktryny na temat praw człowieka, proklamowanych zazwyczaj w prawie konstytucyjnym, podjęto na gruncie prawa kościelnego — szczególnie w ostatnich latach — refleksję nad podstawowymi prawami chrześcijanina („iura christifidelium”). Idzie tutaj o fundamentalne uprawnienia przysługujące chrześcijaninowi na mocy przyjętego przezeń sakramentu chrztu⁹, stawiającego go w nowej sytuacji ontycznej¹⁰. Chrześcijanin bowiem będąc podmiotem — jak każdy człowiek — praw ludzkich, ma poza tym prawo do szczególnych względów ze strony Kościoła z racji owej nowej sytuacji, nadającej mu egzystencję w Mistycznym Ciele Chrystusa, esse in Christo¹¹.

⁵ *Principia quae Codicis Iuris Canonici recognitionem dirigant*, Communicationes 1 (1969) nr 2, s. 79.

⁶ *Schema Legis Ecclesiae fundamentalis (textus emendatus)*. W: Posoborowe Prawodawstwo Kościelne. Wyd. E. Szafrowski, t. 4, z. 3, Warszawa 1972, s. 13.

⁷ KDK, n. 21, 6; 26, 2; 29, 2; 29, 4; 42, 5; 65, 2; 68, 2; 87, 3.

⁸ DWR, n. 1, 3 i 6, 2; Zob. Ch. Wackenheimer, *La signification théologique des droits de l'homme*, Concilium 144 (1979) 69—76.

⁹ Zob. P. Krämer, *Zur Problematik des Bestimmung von Grundrechten in die Kirche*, Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 27 (1976) z. 2—3, s. 133.

¹⁰ Zob. R. Sobański, *Kościół — prawo — zbawienie*, Katowice 1979, s. 96—124; Prawa te przysługują wszystkim wiernym bezpośrednio, bez relacji zachodzącej wprost do hierarchii. Zob. L. V. Sánchez, *Christifidelium officia et iura fundamentalia in legis fundamentalis schematis textu emendato*, Periodica 61 (1972) fasc. 4, s. 605.

¹¹ Por. R. Metz, *Droits de l'homme ou droits du chrétien dans le projet de la „Lex fundamentalis”?* Quelques réflexions. W: *Ius et salus animarum*. Festschrift für Bernhard Panzram, Freiburg im Br. 1972, s. 87; Zob. P. Lombardia, *Die Grundrechte des Glaubigen*, Concilium 5 (1969) 608—609.

Problematyka praw chrześcijan znalazła swój wyraz już w Kodeksie Prawa Kanonicznego, choć nie zostały one tutaj ani skatalogowane ani nazwane podstawowymi. W różnych miejscach tego zbioru wskazuje się na pewne fundamentalne uprawnienia przysługujące wszystkim wiernym, takie jak: prawo do zawierania małżeństwa (kan. 1035), prawo do ochrony prawnej (kan. 1667), wykluczenie przemocy (kan. 1351), prawo do zrzeszania się w stowarzyszenia (kan. 684), zasada „nulla poena sine culpa” (kan. 2195), czy prawo do dóbr duchowych (kan. 682)¹².

Właściwa dyskusja nad podstawowymi prawami w dziedzinie kościelnej rozwinęła się dopiero znacznie później i niewątpliwie przybrała na sile pod wpływem eklezjologii zaprezentowanej przez Vaticanum II¹³. Dla interesującej nas problematyki wielkie znaczenie posiadają wypowiedzi soborowe na temat podstawowej równości wszystkich chrześcijan. Podkreślenie przez *Lumen gentium*¹⁴ wspólność statusu prawnego wszystkich, którzy zachowują pełną łączność z Kościołem, wykluczyło myśl o jakimkolwiek podziale Ludu Bożego, uczestniczącego w potrójnej misji Chrystusa i współodpowiedzialnego za Kościół. Zróżnicowaniu podlega jedynie rodzaj i sposób wspomnianej partycypacji w kapłaństwie Chrystusa, jak i we współodpowiedzialności¹⁵.

W oparciu o dokumenty Soboru Watykańskiego II można formułować różne prawa, jak również obowiązki chrześcijanina. W niektórych przypadkach są one wyraźnie określone takim właśnie mianem, w innych zaś wynikają z brzmienia odnośnych tekstów. Zdaniem P. Hinder, na podstawie obydwu typów przesłanek, w zasięgu możliwości leży wyprowadzenie pewnego ro-

---

¹² P. Krämer, *Zur Problematik...*, s. 133; Zob. P. Hinder, *Grundrechte in der Kirche. Eine Untersuchung zur Begründung der Grundrechte in der Kirche*, Freiburg Sch. 1977, s. 81—90; H. Heinemann przeprowadził porównanie pomiędzy Powszechną Deklaracją Praw Człowieka a KPK uwzględniając przede wszystkim cztery podstawowe prawa: prawo do opieki prawnej (art. 8 i 10 Deklaracji i kan. 1667 KPK), zasada „nulla poena sine culpa” (art. 11, p. 2 Deklaracji i kan. 2195 KPK), prawo do zawarcia małżeństwa (art. 16, p. 1 Deklaracji i kan. 1035 KPK) oraz prawo do wyboru zawodu (art. 23, p. 1 Deklaracji i kan. 214 § 1, 572 § 1, n. 4 KPK). Zob. *Menschenrechte. Eine Anfrage an das Kirchenrecht*, Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 25 (1974) 238—255.

¹³ Zob. KK, rozdz. II *De Populo Dei*, n. 9—17.

¹⁴ Tamże, n. 32; Zob. J. L. Gutiérrez, *I diritti dei „christifideles” e il principio di sussidiarietà*. W: *Atti del Congresso internazionale di diritto canonico. La Chiesa dopo il Concilio*, Roma 14—19 gennaio 1970, t. 2^a, comunicazioni, Milano 1972, s. 793.

¹⁵ P. Hinder, *Grundrechte...*, s. 91—98; P. Krämer, *Zur Problematik...*, s. 134.

dzaju katalogu podstawowych praw chrześcijanina¹⁶. Samo jednak określenie środków technicznych dotyczące formułowania tego rodzaju praw oraz wskazanie, jak je włączyć do porządku prawnego Kościoła nie pochodzi od Soboru, przypada natomiast w udziale eklezjologii oraz prawu kanonicznemu. Doktryna zatem soborowa wyzwoliła problem, a ściślej stała się jego definitywną prowokacją, dotyczący redakcji tej rzeczywistości prawnej, którą określa się mianem „iura christifidelium”.

1. Krótki rys historyczny projektu prawa fundamentalnego Kościoła („textus emendatus”)

Myśl redakcji i proklamacji przez prawodawcę kościelnego podstawowych praw chrześcijanina została w okresie soborowym związana z ideą, integralnie w niej zawartą, kodyfikacji prawa konstytucyjnego Kościoła nazywanego także prawem fundamentalnym, które miałyby ująć rzeczywistość teologiczną w kategoriach prawnych. Należy przy tym wspomnieć, iż głosy kanonistów, postulujące tego rodzaju kodyfikację pojawiły się już na długo przed Soborem Watykańskim II¹⁷. Szczególnie w środowisku niemieckim, już w XIX stuleciu sugerowano ogłoszenie konstytucyjnego prawa Kościoła, ułożonego na sposób konstytucji państwowych¹⁸. Tego rodzaju głosy nasiliły się następnie w okresie Vaticanum II, co należy przypisać wpływom ukazanej przezeń nowej wizji Kościoła. Należy bowiem z naciskiem podkreślić, iż nie mo-

¹⁶ Według chronologii dokumentów soborowych autor wskazuje na następujące prawa chrześcijan: 1. prawo i obowiązek świadomego i czynnego udziału w liturgii (KL, n. 14, 1); 2. prawo do przyjmowania dóbr duchowych i jednocześnie obowiązek posłuszeństwa pasterzom (KK, n. 37, 1; 37, 2); 3. prawo i obowiązek wypowiedzania swego zdania w sprawach dotyczących dobra Kościoła (KK, n. 37, 1); 4. prawo do własnej duchowości (KK, n. 12, 2; 41; DK, n. 4); 5. prawo i obowiązek współpracy w budowaniu Ciała Chrystusowego (DB, n. 16, 5); 6. prawo i obowiązek apostołatu (DA, n. 3, 1; 25, 1); 7. prawo i obowiązek realizowania własnych charyzmatów (DA, n. 3, 4); 8. prawo (laikatu) do zakładania stowarzyszeń, kierowania nimi i należenia do nich (DA, n. 19, 4); 9. prawo do wykształcenia teologicznego i do wolności badań teologicznych (KK, n. 25, 1; 37, 1; KDK, n. 62, 7; DWR, n. 3, 1); 10. prawo do swobodnego wyboru stanu (KDK, n. 26, 2). Zob. P. Hinder, *Grundrechte...*, s. 99—100.

¹⁷ Zob. K. Morsdorf, *Kirchenverfassung*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Red. J. Höfer, K. Rahner, t. 6, s. 274—277; Zob. także F. Wycisk, B. W. Zuber, *Symposium kanonistów na temat „Lex Ecclesiae fundamentalis”* (Monachium 3—5 VI oraz 30 IX — 2 X 1971), *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 19 (1972) z. 5, s. 115; Zob. R. Sobanski, *Refleksje o kościelnym prawie fundamentalnym*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 5 (1972) 43.

¹⁸ J. Beyer, *De legis Ecclesiae fundamentalis redactione, natura et crisi*, *Periodica* 61 (1972) fasc. 4, s. 525.

dele konstytucji państwowych stanowiły — w ostatnich latach — inspirację dla idei prawa fundamentalnego w Kościele, lecz przede wszystkim rozwój doktryny na temat podstawowych praw wiernych oraz władzy kościelnej. Postulując kodyfikację prawa fundamentalnego autorzy wysuwali szereg argumentów przemawiających za słusnością takiego punktu widzenia. Zwrócono więc uwagę na pożytek płynący z utworzenia jednej, wspólnej bazy prawnej dla wszystkich części Kościołów — Zachodu i Wschodu. Podkreślano następnie moment zabezpieczenia przez prawo konstytucyjne praw jednostki w Kościele, co odpowiadałoby — omnis analogia claudicat... — modelom konstytucji państwowych, określających i gwarantujących podstawowe prawa jednostek. Wreszcie prawo fundamentalne byłoby przejawem właściwego zrozumienia stałości i zmienności prawa. Jemu to właśnie, podobnie jak podstawowym aktom prawnym państw, przypadłaby w udziale znaczna trwałość, podczas gdy oparty na nim system praw szczegółowych cechowałaby mniejsza stabilność¹⁹.

Przed zainicjowaną więc przez Jana XXIII i kontynuowaną przez Pawła VI reformą prawa kanonicznego stało m. in. ważne zadanie, wynikające niejako z nauki Vaticanum II na temat Kościoła, skodyfikowania prawa fundamentalnego gdzie zagadnienie podstawowych praw chrześcijanina uważa się za istotny fenomen²⁰, pozostający wymownym symptomem dowartościowania przez wymieniony Sobór godności i wolności członków Ludu Bożego²¹. Zadanie to stało się integralną częścią programu rewizji i kodyfikacji prawa kościelnego.

Bezpośrednią okazją do poruszenia problematyki kościelnego prawa konstytucyjnego podczas obrad Soboru Watykańskiego II była dyskusja nad zasięgiem obowiązywalności Kodeksu Prawa Kanonicznego. Podczas gdy jedni biskupi sugerowali przygotowanie jednego kodeksu, wspólnego dla całego Kościoła, zarówno Zachodniego, jak i Wschodniego, inni opowiadali się za redakcją dwóch odrębnych zbiorów²². Ostatecznie jednak w opiniach ojców Soboru na temat rewizji i kodyfikacji prawa została porzucona myśl o redakcji wspólnego kodeksu na korzyść utworzenia wspólnego — dla Zachodu i Wschodu — prawa fundamentalnego Kościoła.

¹⁹ R. Sobański, *Refleksje...*, s. 43—44.

²⁰ Zob. I. Giménez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia in schemate legis fundamentalis Ecclesiae*. W: *De lege Ecclesiae fundamentalis condenda*. Conventus Canonistarum Hispano — Germanus Salamanticae diebus 20—23 Ianuarii 1972 habitus, Salamanticae 1974, s. 89—116.

²¹ P. Lombardia, *Die Grundrechte...*, s. 608.

²² J. Beyer, *De legis Ecclesiae...*, s. 525; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 76.

Oficjalne stanowisko papieża Pawła VI w tej sprawie zostało wyrażone w jego przemówieniu z 20 XI 1965 r., a więc jeszcze przed zakończeniem obrad soborowych, wygłoszonym do członków i konsultorów Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, kiedy to najwyższy prawodawca Kościoła wskazał na potrzebę ułożenia *kodeksu fundamentalnego* Kościoła²³. Sprawę realizacji projektu takiego prawa papież powierzył wyżej wymienionej Komisji Kodyfikacyjnej, która na posiedzeniu plenarnym 25 XI 1965 r. ustosunkowała się pozytywnie do idei kodyfikacji prawa fundamentalnego podejmując decyzję ułożenia wstępnego projektu w tym względzie, przygotowanego następnie i przedyskutowanego w dniach 26—27 VII 1966 r. Pośpiech w przygotowaniu tekstu, figurującego jeszcze pod szyldem *Codez fundamentalis*²⁴, spowodował dość zdecydowaną krytykę centralnego zespołu konsultorów Komisji Kodyfikacyjnej, któremu ów projekt przedłożono²⁵. Po uwzględnieniu krytycznych uwag został z kolei przygotowany nowy projekt wstępny, który wymieniony zespół konsultorów przyjął — podczas sesji 3—4 IV 1967 r. — „quoad substantiam”²⁶.

27 IV 1967 r. został powołany do życia specjalny zespół — „De lege Ecclesiae fundamentalis” z P. Felici jako przewodniczącym. Zadaniem tego „coetus specialis” było przygotowanie — w oparciu o uwagi centralnego zespołu konsultorów — dalszego projektu w zakresie prawa fundamentalnego Kościoła²⁷.

Idea kodyfikacji prawa, o którym mowa, rozwinięta przez zainteresowany zespół redaktorów, została przedstawiona uczestnikom pierwszej sesji Synodu Biskupów 3 X 1967 r. Wówczas to wielu ojców synodowych wyraziło pragnienie kodyfikacji prawa fundamentalnego²⁸. Na sesji tej nie przedstawiono jednak zebrany żadnego z dotychczas opracowanych projektów wstępnych ani też nie poruszono problemu stosowności takiego zamierzenia²⁹.

Zespół konsultorów „De lege Ecclesiae fundamentalis” odbył następnie trzy kolejne sesje w dniach: 28—31 X 1968 r., 3—7 III 1969 r. i 16—24 V 1969 r. Podczas obrad wzięto pod uwagę pewne

²³ AAS 57 (1965) 988.

²⁴ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 77; *Communicationes* 4 (1972) nr 2, s. 120.

²⁵ *Communicationes* 1 (1969) nr 2, s. 114—115; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 77.

²⁶ *Communicationes* 1 (1969) nr 2, s. 115.

²⁷ Dotychczasowy przebieg nad przygotowaniem i modyfikowaniem schematu fundamentalnego prawa Kościoła, W: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*. Wyd. E. Sztafrowski, t. 10, z. 1, Warszawa 1979, s. 324.

²⁸ *Communicationes* 1 (1969) nr 2, s. 92—93, 98, 115.

²⁹ Por. G. Alberigo, *Ein Grundgesetz der Kirche*, *Orientierung* 35 (1971) nr 8, s. 85—86; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 77.

sugestie, jakie przedłożyli uczestnicy Synodu Biskupów z 1967 r.³⁰

Podczas nadzwyczajnej sesji Synodu Biskupów, w dniu 21 X 1969 r., kard. P. Felici przedstawił jej uczestnikom — w obecności ojca świętego Pawła VI — sprawozdanie z prac zespołu specjalnego pracującego nad redakcją projektu prawa fundamentalnego³¹. 24 X 1969 r. członkowie zespołu omawiali przygotowany prowizoryczny schemat fundamentalnego prawa Kościoła składając jednocześnie swoje uwagi na piśmie. Tego samego dnia projekt ten („textus prior”) został przesłany — na wniosek papieża — Komisji Kodyfikacyjnej, Kongregacji dla Doktryny Wiary oraz Międzynarodowej Komisji Teologicznej³². Nadesłane przez wymienione instancje uwagi i propozycje zostały przeanalizowane przez zespół specjalny podczas dwóch sesji roboczych: 16—23 V 1970 r. i 20—25 VII 1970 r. W spotkaniach tych, jak również w kolejnych sesjach zespołu, wzięło udział kilku obserwatorów ze strony kościelnych Wspólnot nie posiadających pełnej łączności z Kościołem katolickim. W oparciu o analizę nadesłanych uwag, podczas piątej sesji plenarnej zespołu specjalnego, 25 VII 1970 r., doszło do przyjęcia nowej redakcji schematu fundamentalnego prawa Kościoła, określonego mianem „textus emendatus”.

„Textus emendatus” przesłano z kolei — sub secreto — wszystkim biskupom w dniu 10 II 1971 r. wraz z pytaniem, czy wydanie prawa fundamentalnego dla całego Kościoła katolickiego jest wskazane. W przypadku odpowiedzi pozytywnej należało przedkładać uwagi i sugestie w wyznaczonym terminie do 1 IX 1971 r.³³.

2. Podstawowe prawa chrześcijanina w projekcie fundamentalnego prawa Kościoła

Zagadnienie podstawowych praw chrześcijan znalazło swoje miejsce w artykule 1 zatytułowanym *De christifidelibus omnibus* rozdziału II projektu *Lex Ecclesiae fundamentalis* z 1970 r.³⁴. Po podkreśleniu godności osoby ludzkiej (kan. 3), stwierdzeniu, że do

³⁰ Dotychczasowy przebieg..., s. 324.

³¹ *Communicationes* 1 (1969) nr 2, s. 114—118.

³² Tamże, s. 119—120; Zob. R. Sobański, *O nową koncepcję kościelnego prawa publicznego wewnętrznego*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 6 (1971) 148—155.

³³ Dotychczasowy przebieg..., s. 325—327; Zarówno „textus prior” z 1969 r., jak i „textus emendatus” z 1970 r. zostały — na skutek niedyskrecji — opublikowane przez prasę (I schemat: *Il Regno* 10 VII 1970, s. 284—300 oraz Herder — *Korrespondenz* 24: 1970, s. 272—281; II schemat: *Il Regno* 15 III 1971, s. 112—129 oraz Herder — *Korrespondenz* 25: 1971, s. 240—249). Publikacje te wywołały ożywioną dyskusję i polemikę. Zob. J. Beyer, *De legis Ecclesiae...*, s. 525.

³⁴ *Schema legis Ecclesiae fundamentalis...*, s. 19—27; Projekt ten, liczący w całości 95 kanonów, nie różni się wiele od tekstu pierwotnego („textus prior”) z 1969 r., obejmującego 94 kanony. Zob. R. Metz,

Kościół są powołani wszyscy ludzie (kan. 4), wskazaniu sposobu uzyskania członkostwa w Kościele (kan. 6) oraz zwróceniu uwagi na różne stopnie przynależności do Kościoła (kan. 7—8), w dalszych kanonach (10—25) tekst wymienia szczegółowo prawa i obowiązki Ludu Bożego. W sumie więc problematyce tej poświęca się 16 kanonów noszących tytuł *Christifidelium officia et iura fundamentalia*, który to tytuł nie wystąpił w projekcie z 1969 r. Redaktorzy projektu nie sklasyfikowali kanonów w jednolitym porządku logicznym, stąd prawa i obowiązki przeplatają się bez wyraźnej systematyki.

O podstawowych prawach chrześcijan traktują następujące kanony schematu: 10, 13 §2 i §3, 14, 15, 16, 17, 18, 20 § 1 i § 2, 21, 22, 23 i 24. Zostaną one zreferowane w porządku chronologicznym, choć wielu komentatorów, m.in. R. Metz, podaje inną systematykę³⁵.

a) Prawo podstawowej równości (kan. 10). Już na samym wstępie proklamuje się zasadę istotnej równości wszystkich członków Ludu Bożego, niezależnie od różnicy charyzmatów, posług i funkcji. Ontologiczna równość prawna wynika z zasady godności osoby ludzkiej. Jej zaś podstawą dalszą jest wola Boża ujawniona w stworzeniu osoby ludzkiej i w wyniesieniu jej do życia nadprzyrodzonego oraz w odkupieniu powszechnym³⁶. Równość stanowi fundamentalne, specyficzne prawo („*ius aequalitatis*”) innych praw podstawowych³⁷. Jest ono logicznie wcześniejsze od wszystkich innych praw. Za konstytucją *Lumen gentium* nadmienia się w kanonie, iż pomiędzy stanowiącymi Lud Boży nie zachodzi żadna forma nierówności — w godności i działaniu — z uwagi na rasę, narodowość, pozycję społeczną lub płeć³⁸. Paralelizmy — wymienionego dokumentu soborowego oraz schematu — są tutaj wyraźne. Tak sformułowanej zasady równości wszystkich w Kościele brak śladów w systemie Kodeksu Prawa Kanonicznego.

b) Prawo przedstawiania pasterzom własnych potrzeb, zwłaszcza duchowych oraz własnych życzeń (kan. 13 § 2). Nawiązuje się i tutaj do sformułowania konstytucji soborowej *Lumen gentium*³⁹.

c) Prawo do ujawniania pasterzom własnego zdania w sprawach dotyczących dobra Kościoła (kan. 13 § 3). Można je również okre-

Droits de l'homme..., s. 81; Uwagi krytyczne wniesione w stosunku do tekstu pierwotnego zostały opublikowane. Zob. W. Onclin, *Relatio supra priore schemate „Lex Ecclesiae fundamentalis”*. W: *Schema legis Ecclesiae fundamentalis* (TE), Roma 1971, s. 67—117.

³⁵ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 83.

³⁶ Por. I P 1, 23; J 3, 5—6; I P 2, 9—10.

³⁷ L. V. Sánchez, *Christifidelium officia...*, s. 606.

³⁸ Por. KK, n. 32.

³⁹ Tamże, n. 37.

lić mianem prawa do opinii publicznej⁴⁰. Oznacza ono możliwość, będącą niekiedy obowiązkiem, przedstawiania hierarchii — stosownie do posiadanej wiedzy, kompetencji i autorytetu — własnej opinii w sprawach kościelnych. W kanonie zaznacza się jednocześnie, iż wyrażanie własnych opinii wobec pasterzy winno być nacechowane roztropnością i szacunkiem dla nich. I tutaj *Lumen gentium* stanowi niejako źródło normy⁴¹.

d) Prawo do dóbr duchowych Kościoła, zwłaszcza do pomocy słowa Bożego i sakramentów św., z zachowaniem przepisów prawa kanonicznego (kan. 14). Nawiązuje się w tym fragmencie do konstytucji dogmatycznej o Kościele⁴². Należy zwrócić uwagę, iż kan. 682 KPK proklamuje prawo osób świeckich do otrzymywania od duchownych dóbr duchowych, szczególnie zaś koniecznych do zbawienia.

e) Prawo sprawowania kultu Bożego, według własnego obrządku (kan. 15). Redaktorzy czerpią tutaj aż z trzech dokumentów soborowych *Gaudium et spes*⁴³, *Sacrosanctum Concilium*⁴⁴, oraz *Dignitatis humanae*⁴⁵.

f) Prawo do własnej duchowości (kan. 15). Zostało ono zawarte, jak widać, w tym samym kanonie, co poprzednio wymienione uprawnienie. Nawiązuje się do tych samych źródeł soborowych.

g) Prawo do swobodnego zakładania stowarzyszeń dla celów religijnych lub pobożności, kierowania nimi oraz odbywania zebrań (kan. 16). Nadmienia się w kanonie, iż prawo to przysługuje wiernym — tak duchownym, jak i świeckim — z zachowaniem należytej relacji do kompetentnej władzy kościelnej oraz że stowarzyszenia i ich zebrania podlegają nadzorowi i kierownictwu tejże władzy. Gdy chodzi o źródła, nawiązuje się tutaj do dekretu soborowego *Apostolicam actuositatem*⁴⁶ oraz do dekretu *Presbyterorum ordinis*⁴⁷.

h) Prawo do osobistej działalności apostołskiej (kan. 17). Autorzy projektu zaznaczyli, iż prawo to wynika z uczestnictwa całego Ludu Bożego — zgodnie z własnym stanem i pozycją — w misji Kościoła. Przytacza się tutaj konstytucję *Lumen gentium*⁴⁸ oraz dekret o apostołstwie świeckich⁴⁹.

⁴⁰ P. I. Viladrich, *La declaración de derechos y deberes de los fieles (canones 10 al 31)*. W: *El proyecto de ley fundamental de la Iglesia*, Pampelona 1971, s. 137 nr.

⁴¹ KK, n. 37.

⁴² Tamże.

⁴³ KDK, n. 26.

⁴⁴ KL, n. 3.

⁴⁵ DWR, n. 2.

⁴⁶ DA, n. 19.

⁴⁷ DK, n. 8.

⁴⁸ KK, n. 33.

⁴⁹ DA, n. 24.

i) Prawo do wykształcenia w zakresie teologii, wolności badań w tej dziedzinie i swobodnego wypowiedzenia swoich myśli jako wyników tychże badań (kan. 18). Jednocześnie akcentuje się obowiązek okazywania należnego szacunku i posłuszeństwa wobec urzędu nauczycielskiego Kościoła. W kanonie tym czyni się odniesienie do konstytucji Vaticanum II *Gaudium et spes*⁵⁰.

j) Prawo dochodzenia lub obrony praw uznanych przez Kościół na drodze sądowej lub administracyjnej (kan. 20 § 1). Można je również określić mianem prawa do ochrony prawnej⁵¹. W sformułowaniu tym brak odniesienia do jakiegokolwiek źródła.

k) Prawo do sądu według reguł procedury sądowej, stosowanych ze słuszością (kan. 20 § 2). I tutaj nie przytacza się żadnego źródła.

l) Prawo do ścisłego stosowania zasady legalności przestępstwa i kary w wypadkach sankcji kanonicznej (kan. 21). I w tym miejscu brak odniesień źródłowych.

l) Prawo wolnego wyboru stanu życia (kan. 22). W redakcji kanonu powołano się na encyklikę *Pacem in terris*⁵² oraz na konstytucję *Gaudium et spes*⁵³.

m) Prawo do nienaruszalności dobrej opinii (kan. 23), inaczej prawo do dobrej sławy. Nawiązano tutaj do encykliki *Pacem in terris*⁵⁴ oraz do dokumentów Soboru Watykańskiego II — *Unitatis redintegratio*⁵⁵ oraz *Gaudium et spes*⁵⁶.

n) Prawo do wychowania chrześcijańskiego (kan. 24), szczególnie rodziców względem dzieci. Redaktorzy powołali się w kanonie na konstytucję *Gaudium et spes*⁵⁷ oraz na deklarację *Gravissimum educationis*⁵⁸.

3. Dyskusja kanonistów wokół zagadnienia podstawowych praw chrześcijanina

Opublikowany w 1970 r. „textus emendatus” projektu z tak ujętymi prawami fundamentalnymi Ludu Bożego wywołał szeroką i bardzo interesującą dyskusję wśród kanonistów. Z góry wypada powiedzieć, iż debata ta ukierunkowała się przede wszystkim ku dość zdecydowanej krytyce zaproponowanego w schemacie ujęcia tej problematyki.

⁵⁰ KDK, n. 62.

⁵¹ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 151.

⁵² AAS 55 (1963) 261.

⁵³ KDK, n. 26, 29, 52.

⁵⁴ AAS 55 (1963) 260.

⁵⁵ DE, n. 12.

⁵⁶ KDK, n. 26.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ DWCH, n. 1.

Idea kodyfikacji prawa fundamentalnego, a więc i podstawowych uprawnień chrześcijan wyzwoliła w niektórych ośrodkach prawa kościelnego — niezależnie od oficjalnych prac Komisji Kodyfikacyjnej własne, niejako oddolne inicjatywy, których wyrazem stały się konkretne propozycje, ujęte niejednokrotnie w formie gotowych projektów, analogicznych do schematów wymienionej Komisji.

W 1968 r., a więc jeszcze przed ułożeniem pierwszego schematu („textus prior”) *Legis Ecclesiae fundamentalis*, podczas sympozjum w Uniwersytecie Katolickim w Waszyngtonie poświęconym zagadnieniu praw chrześcijan, próbowano dokonać systematyki tej ważnej dziedziny. Zaproponowano wówczas katalog podstawowych uprawnień chrześcijanina ujęty w 12 punktach⁵⁹. Większość z proponowanych punktów znalazła się później w „textus emendatus” projektu oficjalnego.

Inny projekt redakcji fundamentalnych uprawnień chrześcijanina wyszedł w 1969 r. z ośrodka hiszpańskiego, najaktywniej zresztą zaznaczającego swoją obecność na forum dyskusji nad interesującą nas problematyką. Jego autorem jest P. I. Viladrich⁶⁰. Z ułożonego przezeń katalogu podstawowych praw chrześcijan⁶¹ prawie wszystkie punkty znalazły się w oficjalnym projekcie Komisji Kodyfikacyjnej. Również hiszpański kanonista A. del Portillo zaproponował analogiczną listę w tym samym roku⁶².

Dużą aktywność na obszarze propozycji do kodyfikacji prawa fundamentalnego wykazał ośrodek niemiecki. Podczas sympozjum odbytym w 1971 r. w instytucie Prawa Kanonicznego w Monachium zrodził się nieurzędowy projekt całego prawa fundamentalnego, któremu sympozjum było poświęcone, zawierający m.in. podstawowe prawa chrześcijanina⁶³. W przedmiocie tym uwzględniono stopniowanie tych praw przysługujących członkom Ludu Bożego na podstawie godności ludzkiej, chrztu oraz pewnej tylko wspólnoty.

⁵⁹ Zob. J. Coriden, *Les droits...*, s. 98—99.

⁶⁰ P. I. Viladrich, *Teoria de los derechos fundamentales del fiel. Presupuestos criticos*, Pampelona 1969, s. 369—397; Zob. także P. Lombardía, *Les droits fondamentaux du fidele*, Concilium 48 (1969) nr 5, s. 76—77; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 84.

⁶¹ Zob. P. I. Viladrich, *Teoria...*, m. cyt.

⁶² A. del Portillo, *Fieles y laicos en la Iglesia*, Pampelona 1969, s. 106 nn.

⁶³ *Lex Ecclesiae fundamentalis, Bericht über die Arbeitsergebnisse eines Kanonistischen symposiums in München 1971*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 140 (1971) nr 2, s. 407—506; Zob. także R. Sobanski, *Monachijski projekt prawa fundamentalnego*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 6 (1973) 279—281. Wyniki sympozjum referowali: Aymans (Trewir), Heinemann (Bochum), Morsdorf (Monachium) Strigl (Salzburg).

W 1972 r. w Salamance odbył się kongres tzw. hiszpańsko — niemiecki, poświęcony prawu fundamentalnemu, podczas którego wysunięto szereg interesujących propozycji, m.in. w przedmiocie „iurium christifidelium”⁶⁴.

Rozwijająca się dyskusja kanonistów ożywiła się jeszcze znacznie po opublikowaniu oficjalnego schematu „textus emendatus” w 1970 r. Okoliczność ta nie tylko spowodowała konfrontację tekstu oficjalnego z propozycjami nieurzędowymi, ale również — i chyba przede wszystkim — otworzyła szeroko drogę wypowiedziom na temat samego projektu. Padały one zarówno podczas licznych sympozjów poświęconych prawu fundamentalnemu, jak i w wypowiedziach ubogacających literaturę tego przedmiotu. Wspólnym znamieniem prawie wszystkich głosów autorów jest zdecydowana aprobata dotycząca możliwości, stosowności, pożytku, a nawet pilnej konieczności redakcji podstawowych praw chrześcijanina⁶⁵. Krytycznie natomiast odniesiono się na ogół do samego sposobu przedstawienia tych praw przez redaktorów schematu.

Podjmując próbę pewnego usystematyzowania przynajmniej najważniejszych i powtarzających się uwag i postulatów, zgłoszonych przez kanonistów na forum dyskusji w stosunku do interesującego nas fragmentu *Lex Ecclesiae fundamentalis*, należy na wstępie powiedzieć, iż najwięcej wnieśli tutaj autorzy hiszpańscy i niemieccy. Niektórzy z nich zadowolili się przedłożeniem ogólnych uwag krytycznych na temat „textus emendatus”, inni zaś posunęli się ponadto do krytycznej analizy i oceny poszczególnych kanonów redakcji wysuwając przy tym szereg postulatów.

Jedno z bardziej — wydaje się — podstawowych zastrzeżeń w stosunku do schematu dotyczy zatarcia granicy pomiędzy niektórymi prawami chrześcijanina a prawami człowieka⁶⁶. W kan. 3 tekstu mówi się, że Kościół potwierdza i proklamuje walor godności osoby ludzkiej i uznaje wypływające stąd prawa i obowiąz-

⁶⁴ Zob. I. Gimenez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia...*, s. 89—116.

⁶⁵ Zob. m. in.: P. Gonzales del Valle, *La opinión de los canonicistas*. W: Redacción lus Canonikum. El proyecto de ley fundamentalis de la Iglesia, Pampelona 1971, s. 10 nn. oraz 69 nn.; J. Beyer, *De legis Ecclesiae...*, s. 525 nn.; J. Manzanares, *De schemate legis Ecclesiae fundamentalis in colloquio Hispano-Germanico adnotationes*, Periodica 61 (1972) fasc. 4, s. 647 nn.; M. Wojnar, *Relatio de crisi legis fundamentalis in Statibus Federatis Americae Septentrionalis*, Periodica 61 (1972) fasc. 4, s. 663 nn.; P. Lombardia, *Die Grundrechte...*, s. 608—611.

⁶⁶ Zob. R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 86, 87; I. Gimenez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia...*, s. 114; Por. P. Hinder, *Grundrechte...*, s. 110—138; L. Kaufmann, *Die Menschenrechte für die Kirche* Orientierung 40 (1976) 143—147; I. Neumann, *Menschenrechte — auch in der Kirche*, Zürich — Eisiedeln — Köln 1976, s. 200.

ki. Co więcej, jako fundament tych praw, w ostatecznym ujęciu, przyjmuje się fakt stworzenia człowieka na podobieństwo Boże, co w kanonie wyraźnie zaznacza się, Kościół więc czuwa tym samym nad obroną praw człowieka, jest więc czymś zupełnie naturalnym, że chrześcijanina traktuje jako człowieka, człowieczeństwo przecież wyprzedza w porządku logicznym status chrześcijanina. Tymczasem wśród praw, które w *Lex fundamentalis* przysługują chrześcijaninowi znalazły się i takie, które nie są właściwe chrześcijaninowi jako takiemu, ile raczej przysługują mu jako człowiekowi. Chodzi tu szczególnie o prawa: dochodzenia lub obrony praw na drodze sądowej lub administracyjnej (kan. 20 § 1), prawo do sądu według reguł procedury sądowej stosowanych ze słusnością (kan. 20 § 2), prawo do ścisłego przestrzegania zasady legalności w wypadkach karania (kan. 21), prawo do nienaruszalności dobrej opinii (kan. 23).

W wymienionych przypadkach mamy do czynienia z podstawowymi prawami człowieka, z których jedne zostały proklamowane już w Deklaracji z 1789 r.⁶⁷, inne zaś — w Deklaracji z 1948 r.⁶⁸, wszystkie zaś zostały wymienione w encyklice *Pacem in terris* i określone tam mianem powszechnych i niezbywalnych praw człowieka⁶⁹. Poza tym do praw człowieka — wydaje się — można by zaliczyć prawo do wykształcenia (m.in. teologicznego), wolności badań i swobodnego wypowiedzania swoich myśli jako wyniku tych badań (kan. 18), jak również prawo do wolnego wyboru stanu życia (kan. 22)⁷⁰. Pomieszczenie praw człowieka z prawami chrześcijanina, zdaniem R. Metz, może sprawiać wrażenie, że Kościół okazuje się nieufny wobec praw człowieka lub że — uznając je za prawa chrześcijanina — stara się przyciągać swoich wiernych⁷¹.

W zaprezentowanym w „*textus emendatus*” fundamentalnym prawie Kościoła można się dopatrzeć jeszcze innego mieszania po-

⁶⁷ Art. 7 i 8.

⁶⁸ Art. 8, 10, 11 i 12.

⁶⁹ AAS 55 (1963) 260 i 264; Por. KDK, n. 26 i 29 oraz DWR, n. 1, 2 i 14.

⁷⁰ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 88; Por. Litt. encycl. *Pacem in terris*, AAS 55 (1963) 261.

⁷¹ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 88.

⁷² Tamże, s. 85—86; P. Weber, *De legis Ecclesiae fundamentalis studio coetu peritorum Heidelbergensi Johanne Dombois duce instituto*, Periodica 62 (1973) fasc. 3, s. 429—430; P. Lombardia, *Los laicos en el derecho de la Iglesia*, Ius Canonicum 6 (1966) 339 nn.; M. Zurowski, *Uprawnienia członków Ludu Bożego a uprawnienia laikatu*, Prawo Kanoniczne 13 (1970) nr 1—2, s. 101—140; P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 132—33.

jęć: praw chrześcijanina z prawami laikatu⁷². Jest ono jeszcze bardziej nieszczęśliwe od wyżej wspomnianego, gdyż mniej dostrzegalne. Tak więc w kan. 13 § 2, przyznającym wiernym prawo przedstawiania pasterzom własnych potrzeb, zwłaszcza duchowych oraz życzeń, znajdujemy przeciwstawienie laików i hierarchii. Wymienione prawo przysługuje zatem tylko laikom a nie wszystkim chrześcijanom. Podobne zjawisko występuje w sformułowaniu kan. 14, proklamującego prawo wiernych do otrzymywania od pasterzy dóbr duchowych, zwłaszcza pomocy słowa Bożego i sakramentów św. Głoszenie słowa Bożego oraz udzielanie sakramentów św. stanowi obowiązek hierarchii (biskupów, kapłanów, diakonów), tymczasem dla laikatu dziedzina ta stanowi uprawnienie. Analogiczne przeciwstawienie hierarchii i laikatu zaznacza się w kan. 18, gdy chodzi o prawo do wykształcenia teologicznego. Dla duchowieństwa formacja w zakresie teologii stanowi przecież obowiązek. Gdy mówi się więc w kanonie o prawie, odnosi się ono tylko do laikatu⁷³. Z kolei kan. 24, traktujący o prawie do wychowania chrześcijańskiego, odnosi się w sposób wyraźny do osób świeckich, trudno odnieść go do duchownych, dla których tego rodzaju formacja stanowi zwykły obowiązek.

W wymienionych przypadkach mamy do czynienia — jak widać — nie tyle z fundamentalnymi prawami chrześcijan jako takich, ile raczej z prawami laikatu.

Uwagę wielu autorów skupiło zjawisko użycia przez redaktorów schematu — w formułowaniu pewnych praw — niewłaściwych i zbędnych klauzul i restrykcji wprowadzających ograniczenia w korzystaniu z tychże praw⁷⁴. Co więcej, niekiedy owe restrykcje odnoszą się nawet do praw czysto ludzkich. Zdaniem niektórych kanonistów, m. in. R. Metz i P. Lombardii, sprawia to wrażenie, że Kościół znajduje się w defensywie obawiając się, że nieograniczone wykonywanie jakiegos prawa może się obrócić na szkodę właściwego porządku społeczności kościelnej stanowiącym zamach na prerogatywy władzy kościelnej⁷⁵. W mniemaniu L. V.

⁷² Gdy cytowana w kan. 18 konsytucja *Gaudium et spes* (n. 62) mówi o studium teologii, kieruje jedynie zachętę pod adresem świeckich, by tę dziedzinę pogłębiali, samo zaś prawo nie budzi tutaj wątpliwości. Zob. R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 85—86.

⁷⁴ Zob. P. Fedele, *Discorsi sul diritto canonico*, Roma 1973, s. 148—151 oraz 202—205; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 89—91; H. Dombos, A. Hollerbach, *Adnexum I. Argumenta ad propositionem schemati L. E. F. raviati praesentata a conventu peritorum Heidelbergae congregato A. D. 1970 (27 VIII)*, *Periodica* 62 (1973) fasc. 3, s. 439; I. Gimenez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia...*, s. 622; P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 123 n.; L. 123 nn.; L. Kaufmann, *Die Menschenrechte...*, s. 146.

⁷⁵ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 89; Zob. P. Lombardia, *Panoramica del proyecto...*, s. 81, 87, 90.

Sancheza osłabia to znacznie siłę afirmacji zasadniczej wyrażonej w odnośnych kanonach⁷⁶. P. I. Viladrich nazywa to zjawisko rodzajem zamachu na fundamentalne prawa chrześcijan, co stanowi rezultat traktowania ich w funkcji hierarchicznej⁷⁷. P. Lombardia wypowiada pogląd, że jeżeli projekt w takim ujęciu byłby promulgowany jako prawo, nie rozwiązałby żadnego z poważnych problemów jakie wywołała eklezjologia posoborowa⁷⁸, wśród których na pierwszym miejscu jawi się sprawa deklaracji podstawowych praw chrześcijanina wraz z ich obroną. Według O. Giacchi, karta chrześcijanina zawarta w projekcie *Lex Ecclesiae fundamentalis* nie osiągnęła swojego celu, ponieważ kan. 19 nie tylko poddaje sprawę korzystania z tych uprawnień władzy kościelnej, lecz również przewiduje możliwość wprowadzenia w tej dziedzinie ograniczeń przez wydawanie przepisów unieważniających lub uniezdalniających⁷⁹. Według P. Krämera liczne restrykcje kanonów mogą nasuwać myśl o trosce, aby korzystanie z praw fundamentalnych nie obróciło się przeciw prawom, które przysługują w Kościele piastunom urzędów⁸⁰.

Gdy chodzi o przykłady owych klauzul ograniczających chrześcijan w korzystaniu z ich praw podstawowych, to wymienia się przede wszystkim następujące kanony: 13 § 3, 14, 16, 17, 18 i 19. Zaczniemy od tego ostatniego, poświęconego wprost sprawie korzystania przez chrześcijan ze swoich uprawnień, poddającego tę dziedzinę, jak to wyżej nadmieniono, kierowaniu przez władzę kościelną, łącznie z możliwością wprowadzenia tutaj ograniczeń przez wydawanie ustaw unieważniających lub uniezdalniających. Viladrich zarzuca redaktorom, iż sformułowanie kanonu, nawiązujące do deklaracji soborowej *Dignitatis humanae* (n. 7) nie jest wierne ani duchowi ani literze tego dokumentu. Deklaracja o wolności religijnej przedkłada trzy zasady, które wchodzą w grę, gdy chodzi o korzystanie z wszelkich rodzajów wolności: a) zasada odpowiedzialności osobistej i społecznej; b) zasada kompetencji władzy lub porządku publicznego c) zasada maksymalnej wolności. Pierwsza z nich oznacza — według tekstu soborowego — konieczność respektowania w korzystaniu z praw podstawowych z jednej strony praw pozostałych ludzi, z drugiej zaś obowiązków wobec pozostałych ludzi i wobec dobra wspólnego. Konsekwencją zasady kompetencji władzy, zdaniem autora, jest możliwość interwencji władzy w dziedzinę wykonywania praw podsta-

⁷⁶ L. V. Sánchez, *Christifidelium officia...*, s. 622; Zob. także M. Wojnar, *Relatio de crisi...*, s. 666.

⁷⁷ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 107—123; Zob. także L. Kaufmann, *Die Menschenrechte...*, s. 146.

⁷⁸ P. Lombardia, *Panoramica del proyecto...*, s. 82.

⁷⁹ Cytuję za P. Fedele, *Discorsi...*, s. 203.

⁸⁰ P. Krämer, *Zur Problematik...*, s. 136.

wowych, usprawiedliwiona wszakże jedynie w wypadkach nadużycia tych praw. Taka interwencja nie może być wówczas, jak nadmienią sama deklaracja *Dignitatis humanae*, arbitralna, lecz ma się dokonać stosownie do normy prawnej, odpowiadającej obiektywnemu porządkowi moralnemu. Tekst kan. 19 nie zawiera, zauważa Viladrich, owych trzech zasad w sposób harmonijny i integralny. Szczególnie aplikacje zasady drugiej o kompetencji władzy lub porządku publicznego nie znalazła w kanonie właściwego oddźwięku. Treść kanonu otwiera bowiem drogę ku niesprawiedliwej arbitralności ze strony władzy. Ponadto brak w sformułowaniu kanonu śladu trzeciej zasady *Dignitatis humanae* na temat maksymalnej wolności w korzystaniu z praw. W sumie więc proponowane przez konsultorów ujęcie zawiera ryzyko arbitralności interwencji władzy, jak również niebezpieczeństwo niesprawiedliwych ograniczeń w wykonywaniu praw chrześcijanina⁸¹.

W kan. 13 § 3, przyznającym chrześcijaninowi prawo do ujawniania pasterzom swojego zdania w sprawach dotyczących dobra Kościoła, postawione dość liczne wymogi dotyczące wykonywania tego prawa, budzą zastrzeżenia⁸². Występujące w tekście klauzule, w myśl których własne zdanie należy ujawniać hierarchii stosownie do posiadanej wiedzy, kompetencji i autorytetu oraz zgodnie z prawdą, roztropnie i z szacunkiem, są przedmiotem krytyki⁸³. Restrykcje zawarte w tych klauzulach są same w sobie zupełnie słuszne, stanowią one część zasad podstawowego zachowania, uznawanych we wszystkich społecznościach. Czy istnieje więc potrzeba powtarzania ich w *Lex Ecclesiae fundamentalis*? Poza tym sformuowaniem kanonu „... pro scientia, competentia et praestantia ...” — w odniesieniu do przedkładania własnych opinii — może sugerować, że prawo to odnosi się tylko do elity nie wynikając z samego faktu przyjęcia chrztu.

W odniesieniu do kan. 14, proklamującego prawo chrześcijan do otrzymywania od pasterzy pomocy duchowych, zwłaszcza w zakresie słowa Bożego i sakramentów św., krytykę wywołuje zamieszczenie klauzuli o wykonywaniu tego prawa „ad normam sacrorum canonum”⁸⁴. Klauzula ta jest niepotrzebna, niczego nie dodając do deklaracji praw chrześcijanina. Jej obecność w tekście może stwarzać podstawę do pewnego powątpiewania w wielko-duszność Kościoła, poza tym stanowi przejaw tzw. antykonstytucjonalizmu. Przejawiałby się on w nadaniu tutaj priorytetu prawu

⁸¹ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 150—151.

⁸² Tamże.

⁸³ R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 89; I. Gimenez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia...*, s. 114; P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 132—140; A. del Portillo, *Fieles y laicos...*, s. 163.

⁸⁴ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 140—142; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 89.

administracyjnemu lub prawu prywatnemu w stosunku do nadrzednego prawa konstytucyjnego. Tym samym więc to pierwsze byłoby podstawą dla drugiego, co właśnie godzi w zasady konstytucyjne. Poza tym klauzula mogłaby sprawiać wrażenie, że prawo do słowa Bożego i sakramentów św. mogłoby być ograniczone. Ewentualne ograniczenia powinno regulować prawo sakramentologii a nie konstytucyjne.

P. I. Viladrich⁸⁵ proponuje, aby w brzmieniu kanonu opuścić ów kontrowersyjny zwrot „ad normam sacrorum canonum” i zastąpić go soborowym „abundanter”, użytym w *Lumen gentium*⁸⁶. Wówczas redakcja byłaby następująca: „Ius est christifidelibus ut ex spiritualibus Ecclesiae bonis, verbi Dei praesertim et sacramentorum, adiuncta a sacris Pastoribus abundanter accipiant”.

W kan. 16, poświęconym prawu do zrzeszania się, zastrzeżenie budzi klauzula nadmienająca, że prawo to przysługuje chrześcijanom z zachowaniem należytej relacji do kompetentnej władzy kościelnej. Również klauzula końcowa wspominająca o tym, iż prywatne stowarzyszenia chrześcijan podlegają nadzorowi i kierownictwu ze strony kompetentnej władzy kościelnej w tym samym stopniu, co poszczególni wierni, spotkała się z krytyką. Pierwsza z tych klauzul, zdaniem niektórych autorów, jest niepotrzebna⁸⁷. Natomiast końcowa powinna pozostać w tekście, gdyż przypomina, że władza kościelna posiada nad prywatnymi stowarzyszeniami i ich zebraniem taki zakres uprawnień, jaki posiada nad poszczególnymi wiernymi.

Pewnego rodzaju ograniczenia prawa do osobistej działalności apostołskiej, stanowiącego treść kan. 17, można dopatrzeć się w klauzuli „ad normam sacrorum canonum cum sacris Pastoribus relatione servata”. Klauzula ta jest zbędna⁸⁸. Te same racje, wyżej przytoczone, przemawiające za pominięciem tego rodzaju — analogicznej — klauzuli w kan. 14, przemawiają także za skreśleniem jej z tekstu kan. 17.

Poza tym w kan. 17 wątpliwość budzi jeszcze jedna klauzula — „unusquisque secundum proprium statum et propriam conditionem”. Oznacza ona, że realizacja i wymiar prawa do działalności apostołskiej zależy od stanu i pozycji w Kościele danego chrześcijanina. Jest to zatem równoznaczne z uznaniem zakorzenionej zasady nierówności, mocą której kapłani cieszyliby się najpełniejszą ini-

⁸⁵ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 142.

⁸⁶ KK, n. 32.

⁸⁷ *Lex Ecclesiae fundamentalis, Bericht...*, s. 434; Por. R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 90.

⁸⁸ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 197—198; *Lex Ecclesiae fundamentalis, Bericht...*, s. 434, R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 90.

cyjatywą apostołską z racji ich statusu, inaczej wyglądałby tutaj udział osób zakonnych, a jeszcze inaczej osób świeckich⁸⁹.

Wreszcie w kan. 18, na temat prawa do wykształcenia w zakresie teologii, wolności badań i swobodnego wypowiedzania swojej opinii, razi restrykcja zawarta w klauzuli „ad normam furis”, dodana na końcu sformułowania, w myśl którego prawo do wspomnianego wykształcenia przysługuje każdemu chrześcijaninowi. Tego rodzaju klauzula stanowi niejako ograniczenie proklamowanego uprawnienia, a przynajmniej może stwarzać takie odczucie⁹⁰. Zbyteczne jest tutaj dołączanie uwagi o tym, że podstawowe prawo, o którym mowa, wymaga rozwinięcia za pośrednictwem norm o niższej randze w stosunku do konstytucyjnych. Również prawnie nie wnosi niczego klauzula końcowa kanonu wspominająca o należytych szacunku oraz o okazywaniu posłuszeństwa względem nauczycielskiego urzędu Kościoła, gdy chodzi o przedstawianie swoich opinii jako wyniku badań teologicznych⁹¹.

Omówione tutaj, a raczej tylko zasygnalizowane ważniejsze zastrzeżenia zgłoszone przez wielu kanonistów a odnoszące się do pewnych restrykcji zawartych w odnośnych klauzulach ograniczających prawa fundamentalne chrześcijan, R. Metzowi przywodzą na myśl powiedzenie: „nie wolno jest dawać i jednocześnie zatrzymywać”. Taki sposób oddziaływania jest słuszny w kodeksach, lecz nie w prawie konstytucyjnym⁹².

Wypada nadmienić, iż zgoła inne stanowisko wobec przytoczonych opinii zajmuje P. Fedele. Uważa on, że owe klauzule dodane do wielu kanonów nie są przejawem odejścia od ducha Soboru Watykańskiego II podnoszącego moment godności ludzkiej i godności chrześcijańskiej jako źródła fundamentalnych praw i obowiązków. Należy bowiem mieć na uwadze, że porządek prawny („l'ordinamento canonico”) rozwiązuje w ostatecznej analizie wszystkie problemy w oparciu o kryterium fundamentalne zawarte w zasadzie „salus animarum”, w której dobro wspólne oraz dobro poszczególnych jednostek są doskonale zbieżne⁹³.

Ostrze krytyki zostało następnie skierowane ku niewłaściwej systematyce projektu w zakresie fundamentalnym praw i obowiązków⁹⁴. Wzmiankowano już, że nie przestrzega się tutaj konsekwentnie odrębnego omawiania najpierw obowiązków a później praw, lub też odwrotnie. Tak więc w kan. 11, 12 i 13 § 1 mówi się o obowiązkach, a już w kan. 13 § 2 traktuje się o prawie; o pra-

⁸⁹ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 197.

⁹⁰ Tamże, s. 198—199; R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 90.

⁹¹ *Lex Ecclesiae fundamentalis, Bericht...*, s. 432.

⁹² R. Metz, *Droits de l'homme...*, s. 91.

⁹³ P. Fedele, *Discorsi...*, s. 204—205.

⁹⁴ Zob. I. Gimenez y M. Carvajal, *Iura fundamentalia...*, s. 114; P. Krämer, *Zur Problematik...*, s. 136.

wach mówią także kolejne kanony, jednak ostatni (25) wraca znów do dziedziny obowiązków. W niewłaściwym miejscu zamieszczono poza tym kan. 19 w przedmiocie korzystania przez chrześcijan ze swoich praw. Jego zmodyfikowany tekst powinien znaleźć się na końcu omawianego fragmentu.

Autorom projektu zarzuca się następnie, iż pominieli w nim pewne uprawnienia, które — jako fundamentalne — powinny się w nim znaleźć. P. I. Viladrich wymienia tutaj: prawo do realizowania własnych charyzmatów, różne od prawa do własnego życia duchowego, prawo do sprawiedliwej autonomii w doczesności tj. prawo do własnej opinii i chrześcijańskiego działania w sprawach doczesnych wobec reszty wiernych oraz do tego, by ta autonomia była respektowana przez władzę kościelną, prawo do informacji, prawo do uczciwego i odpowiedniego rozwijania zakresu działań organizacji kościelnej, inaczej prawo do dobrego kierownictwa⁹⁵.

Zdaniem P. Krämera, projekt nie powinien pomijać takich fundamentalnych praw, jak: prawo do członkostwa w Kościele tj. prawo do chrztu sakramentalnego oraz prawo do wolności religijnej⁹⁶.

Ukazany wyżej — w zarysie — obraz dyskusji kanonistów wokół interesującego nas fragmentu *Lex Ecclesiae fundamentalis* z 1970 r. pozwala stwierdzić, iż zgłoszone doń liczne uwagi krytyczne i sugestie, dotyczące różnorodnych aspektów zaprezentowanego przez Komisję Kodyfikacyjną ujęcia, stanowią nie tylko przejaw ogromnego zainteresowania wymienioną dziedziną, lecz również mogą stać się inspiracją dla dalszych prac Komisji przygotowującej ostateczny kształt prawa fundamentalnego Kościoła.

4. Wnioski biskupów oraz dalsze prace Komisji Kodyfikacyjnej w zakresie redakcji podstawowych praw chrześcijanina

3 XI 1971 r. przewodniczący komisji specjalnej „De lege Ecclesiae fundamentalis”, kar. P. Felici, z polecenia ojca św. Pawła VI przedstawił ojcom trzeciej sesji Synodu Biskupów komunikat ukazujący przebieg pracy podjętej nad przygotowaniem kolejnego schematu prawa fundamentalnego a także sposób jej prowadzenia oraz wyniki konsultacji w tej sprawie, podjętej z biskupami całego Kościoła w oparciu o przesłany im w 1970 r. „textus emendatus”.

Gdy chodzi o wypowiedzi biskupów, to odnośnie do pierwszego pytania, dotyczącego samej użyteczności prawa fundamentalnego, 593 odpowiedzi było pozytywnych („placet”), 462 — „placet iuxta

⁹⁵ P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 156—158.

⁹⁶ P. Krämer, *Zur Problematik...*, s. 136.

modum" i 251 — „non placet”. W odniesieniu natomiast do drugiego pytania, dotyczącego samej treści schematu, odpowiedzi były następujące: 61 — „placet”, 798 — „placet iuxta modum”, 422 — „non placet”⁹⁷. W tym samym dniu, w auli synodalnej podjęto ogólną dyskusję nad prawem fundamentalnym Kościoła⁹⁸.

W dniach 20—23 XI 1972 r. odbyła się szósta sesja zespołu *De lege Ecclesiae fundamentali* celem przestudiowania uwag i propozycji nadesłanych przez biskupów oraz celem przygotowania zarysu nowego schematu⁹⁹. Całość tych uwag odnoszących się do „textus emendatus” omówił sumarycznie w tzw. relacji. W. Onclin, relator zespołu¹⁰⁰. Według tej relacji tylko niektórzy biskupi zaproponowali uwagi i postulaty w przedmiocie fundamentalnych praw i obowiązków chrześcijan. Sporadyczne głosy padły przeciwko samej idei zamieszczania w prawie fundamentalnym praw chrześcijan¹⁰¹. Zdecydowana większość biskupów opowiedziała się pozytywnie za uwzględnieniem wymienionych praw w „Lex fundamentalis”. Nie brak jednak uwag krytycznych pod adresem dotychczasowego schematu.

Uwagi i sugestie biskupów można sprowadzić do następujących: w określeniu praw fundamentalnych niepotrzebne są liczne restrykcje i ograniczenia, które nie powinny występować w prawie konstytucyjnym, mogą natomiast mieć miejsce w kodeksach; redakcję zaproponowaną cechuje niewskazana emfaza, której brak w wyliczaniu obowiązków; wyszczególnianie praw fundamentalnych znamionuje perspektywa zbyt indywidualistyczna; wykaz uprawnień zawartych w projekcie nie jest kompletny; katalogowi praw brak jakiegos elementu generalnego, którym mogłaby być zasada wolności od wszelkiej przeciwności; wśród podstawowych praw należy wymienić wolność w odstępowaniu od Kościoła lub w przejściu do innej Wspólnoty chrześcijańskiej, wykluczającą wszelki przymus; do projektu zakradło się pomieszanie praw i obowiązków porządku moralnego (np. kan. 11 — obowiązek prowadzenia świętego życia; kan. 12 — obowiązek troski o rozwój Kościoła) oraz uprawnień ściśle kanonicznych (np. kan. 14 — prawo do dóbr duchowych; kan. 15 — prawo do

⁹⁷ Dotychczasowy przebieg..., s. 326—327.

⁹⁸ *Communicationes* 3 (1971) nr 2, s. 179—185.

⁹⁹ Sesji przewodniczył kard. P. Felici, przewodniczący zespołu, relatorem był W. Onclin, funkcję aktuariusz pełnił I. Herranz. Zob. *Communicationes* 5 (1973) nr 2, s. 196.

¹⁰⁰ W. Onclin, *Relatio universas contrahens generales animadversiones ad schema legis Ecclesiae fundamentalis ab episcopis propositas*, *Communicationes* 4 (1972) nr 2, s. 122—160.

¹⁰¹ Tamże; Jeden z biskupów motywuje swoje stanowisko stwierdzeniem, że istnieje tendencja korzystania z praw fundamentalnych z jednoczesnym zaprzeczeniem praw hierarchii, w szczególności w zakresie kontroli doktryny.

sprawowania kultu Bożego); proklamacja wolności i praw chrześcijanina wymaga formy bardziej uroczystej; należy wyraźniej stwierdzić, że prawa fundamentalne są powszechne i nieutralne, że nikt nie może z nich zrezygnować i że powinny być przez wszystkich respektowane: zarówno przez sprawujących władzę w Kościele, jak i przez poszczególnych chrześcijan; niesłuszne jest przyznanie władzy kościelnej nadzoru nad wykonywaniem praw fundamentalnych; brak w projekcie ochrony praw, które się wymienia, należałoby wskazać na instytucje mające możliwość uczynienia skutecznymi proklamowanych uprawnień, do prawodawcy bowiem należy nie tylko proklamacja zasad, lecz także ich ochrona; konieczne jest ustanowienie systemu ochrony prawnej, przez który chrześcijanie mieliby zagwarantowaną obronę przysługujących im praw przeciwko możliwym nadużyciom władzy, zaś wykonujący ją cieszyliby się pełną wolnością¹⁰².

Relacja W. Onclin, jak również sugestie i propozycje przygotowane przez zmniejszony zespół konsultorów stanowiły dla całego zespołu roboczego *De lege Ecclesiae fundamentalis* podstawę do dalszej debaty¹⁰³. Ujawniła ona interesujące wypowiedzi wielu członków tego zespołu, w wielu przypadkach pokrywają się one z wyżej omówionymi postulatami biskupów. Zwrócono więc przede wszystkim uwagę na to, aby w kan. 19, poświęconym sprawie korzystania z praw podstawowych i ich wykonywania, uwzględnić zasadę generalną odsyłającą tutaj do prawa pozakonstytucyjnego, co pozwoliłoby uniknąć powtarzania w wielu kanonach owej klauzuli „ad normam sacrorum canonum”. Zdaniem jednego z konsultorów należy wyodrębnić w tekście następujące rodzaje praw podstawowych: a) przysługujące chrześcijanom jako ludziom; b) przysługujące wszystkim ludziom na mocy ich powołania do Kościoła; c) przysługujące ochrzczonej jako członkom Kościoła. Katalog praw fundamentalnych powinien być uzupełniony przez dodanie praw pominiętych przez schemat, choćby prawa do wykonywania w Kościele — w należyty sposób — własnych charyzmatów. Inny jednak konsultor uważa próbę wyszczególnienia w *Lex fundamentalis* wszystkich praw chrześcijan za niewskazaną, stąd też wypada — proponuje — aby tekst przede wszystkim deklarował, że wszystkie prawa, czy to naturalne, czy pozytywne, cieszą się ochroną prawną w Kościele. Poza tym należy określić organy, którym tego rodzaju ochrona przynależy. W odpowiedzi na tego rodzaju propozycję przewodniczący zespołu stwierdził, że w *Lex Ecclesiae fundamentalis* chodzi nie o wszystkie prawa, lecz jedynie o prawa podstawowe, a ich wyszczególnianie powinno być kompletne. Zauważono poza tym, że

¹⁰² Tamże, s. 142—144.

¹⁰³ *Communicaciones* 5 (1973) nr 2, s. 196—216.

istnieje konieczność wyszczególniania przynajmniej najważniejszych praw fundamentalnych, inne zaś będą mogły być rozwinięte przez jurysprudencję.

W dyskusji zwrócono uwagę na to, że prawa fundamentalne w społecznościach świeckich otrzymują należyłą ochronę przeciwko władzy publicznej, natomiast w Kościele sprawa wygląda inaczej. Tę konieczność ochrony praw fundamentalnych chrześcijan powtórzono zdecydowanie, kan. bowiem 20 projektu nie stanowi jej w sposób wystarczający.

Wreszcie jeden z uczestników dyskusji przestrzegł przed ewentualnym przeobrażeniem karty praw chrześcijanina w rodzaj syndykatu¹⁰⁴.

W dniach 17—22 XII 1973 r., w auli Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego odbyła się siódma sesja zespołu specjalnego pracującego nad ostateczną redakcją prawa fundamentalnego¹⁰⁵. Zebrani przedyskutowali nowy schemat roboczy, przygotowany w oparciu o uwagi biskupów oraz konsultorów, wyrażone podczas poprzedniej sesji. Relator zespołu przypomniał zebranych podstawowe kryteria, jakie należy mieć na uwadze w dyskusji nad propozycją nowego tekstu¹⁰⁶.

W wyniku dyskusji doszło do przyjęcia przez Komisję nowej redakcji kilku kanonów interesującego nas przedmiotu. Odnośnie do kan. 16, poświęconego prawu zrzeszania się, postanowiono opuścić obydwie klauzule, o których wspomniano przy reformowaniu postulatów kanonistów. Poza tym w kanonie dodano

¹⁰⁴ Tamże, s. 209.

¹⁰⁵ Dyskusji przewodniczył kard. P. Felici, przewodniczący zespołu, relatorem był W. Onclin, zaś funkcję aktuariusza pełnił I. Herranz. Zob. *Communicationes* 6 (1974) nr 1, 60—72; Zob. także P. Felici, *De opere iuris canonici recognoscendi. Communicatio a cardinali Periclite Felici die 13 X 1974 in synodo Episcoporum habita*. *Periodica* 64 (1975) fasc. 1—2, s. 13—25.

¹⁰⁶ Są one następujące: 1. natura i cel fundamentalnego prawa Kościoła wskazują, że chodzi tu o prawo konstytucyjne czyli takie, w którym byłby w odpowiedzi sposób techniczny sformułowane fundamentalne czyli konstytucyjne normy kanoniczne całego Kościoła katolickiego; 2. siła wiążąca i walor prawa fundamentalnego powoduje, że chodzi tu o prawo nadrzędne w stosunku do innych przepisów Kościoła oraz o znacznym stopniu stabilności; 3. tytuł prawa fundamentalnego winien akcentować istotne momenty tego rodzaju prawa: pozytywnego, fundamentalnego, wiążącego cały Kościół katolicki; 4. treść prawa fundamentalnego powinna zawierać wykład na temat fundamentalnych praw i obowiązków wszystkich wiernych (deklaracji ma towarzyszyć zabezpieczenie tych praw), funkcji i organów konstytucyjnych wykonujących władzę w Kościele; 5. prawo fundamentalne nie tylko nie przeciwstawia się ekumenizmowi, lecz potęguje go. Zob. *Communicationes* 6 (1974) nr 1, s. 61—62.

wzmiankę o tym, że chodzi także o stowarzyszenia mające na celu realizację powołania chrześcijańskiego w świecie¹⁰⁷.

W kan. 17, przyznającym chrześcijanom prawo do osobistej działalności apostołskiej wprowadzono dwie zmiany. Jedną stanowi przeniesienie deklaracji o tym, że każdy uczestniczący w misji Kościoła zgodnie z własnym stanem i pozycją na dalsze miejsce, gdzie zaznacza się, że każdy wierny uczestniczy w misji Kościoła, posiada prawo do rozwijania i podtrzymywania działalności apostołskiej, zgodnie ze swoim stanem i pozycją. Takie przesunięcie wymienionej klauzuli znacznie zmienia, jak widać, brzmienie kanonu. Druga zmiana dotyczy badania do końca tekstu następujących słów „*nullum autem inceptum nomen catholicum sibi vindicet, nisi consensus accesserit legitimae auctoritatis ecclesiasticae*”¹⁰⁸. Wydaje się, że dodanie tych słów w tekście kanonu jest zbędne.

Kontrowersyjne brzmienie kan. 19 zostało przez zespół zaakceptowane, dokonano jedynie podziału kanonu na dwa paragrafy. W § 1 mówi się o tym, że chrześcijanin w wykonywaniu swoich praw winien mieć na uwadze zasadę odpowiedzialności, dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz własne obowiązki względem drugich. W § 2 zaś postanowiono deklarację o tym, że — z uwagi na dobro wspólne — władzy kościelnej przysługuje kierowanie korzystaniem przez chrześcijan z ich uprawnień lub też możliwość wprowadzenia w tej dziedzinie ograniczeń przez wydawanie przepisów unieważniających lub uniezdalniających¹⁰⁹. Nie dokonano zmian w redakcji pozostałych kanonów.

Kolejna, ósma sesja zespołu specjalnego odbyła się w dniach 23—26 IV 1974 r. w celu dalszej debaty nad roboczym, poprawionym tekstem schematu. Z polecenia papieża wymieniony zespół specjalny został nieco wcześniej przekształcony w tzw. zespół mieszany („*coetus mixtus*”), złożony również z członków Papieskiej Komisji dla Rewizji Prawa Kanonicznego Kościoła Wschodniego¹¹⁰. Podczas sesji debatowano m. in. nad fragmentem nowo zaproponowanego tekstu, odnoszącym się do fundamentalnych praw chrześcijan. Debatę poprzedziło złożenie — na prośbę kard. P. Felici — pisemnych uwag i opinii przez konsultorów Komisji Kodyfikacyjnej Kościoła Wschodniego.

Podczas dziewiątej sesji komisji, odbytej w dniach 17—21 III

¹⁰⁷ Tamże, s. 86.

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże, s. 87.

¹¹⁰ Funkcja przewodniczącego została powierzona kard. P. Felici, zaś wiceprzewodniczącą kard. J. Parecotti z upoważnieniem do zamiannowania własnego delegata. Został nim bp I. Mansourati, wiceprzewodniczący Papieskiej Komisji Kodyfikacyjnej Kościoła Wschodniego. Zob. *Communications* 8 (1976) nr 2, s. 78—79.

1975 r., poświęconej dalszej dyskusji nad poprawionym projektem *Lex Ecclesiae fundamentalis* nie poruszono problematyki praw chrześcijan¹¹¹, nie podjęto jej również w czasie sesji dziesiątej, jaka miała miejsce w dniach 23—27 II 1976 r.¹¹²

Zakończenie

Nowy kształt eklezjologii w ujęciu Soboru Watykańskiego II sprawił, że przed prawodawcą kościelnym stanęła wyraźniej niż kiedykolwiek idea proklamacji fundamentalnych praw chrześcijanina. Opowiedzieli się za nią zarówno biskupi, jak i kanoniści wykazujący przy tym — nie mogło być przecież inaczej — pewną różnorodność koncepcji, podobnie zresztą, jak i w przedmiocie całego fundamentalnego prawa Kościoła.

Podstawowe, inaczej fundamentalne uprawnienia wszystkich chrześcijan zachowujących pełną przynależność do Kościoła, okazały się jednym z najbardziej niewralgicznych i decydujących punktów projektowanego ex professo już od 1965 r. *Lex Ecclesiae fundamentalis*. Deklaracja tego rodzaju uprawnień stanowi przecież — przy dobrej technice — jeden z niezastąpionych filarów jakiegokolwiek podstawowego prawa rozumianego jako formalna konsytucja, która zawiera podstawowe kryteria organizacji społecznej, a w Kościele stanowi techniczną opcję prawodawcy dla sformalizowania treści — implicite lub explicite — sprawiedliwości w aktualnym momencie jego refleksji nad swoją tajemnicą. W takiej deklaracji zawiera się — w jakiś sposób — określona koncepcja zarówno wiernego, jak i samego Kościoła, przez nią zostają wyznaczone drogi włączenia wiernego do Kościoła bez zniekształcenia natury jednego i drugiego, ona wreszcie przeraża się w podstawę przyszłego prawodawstwa¹¹³.

Nauka Vaticanum II na temat wspólnej pozycji wiernych i wywodzących się stąd praw stanowi jeden z ważniejszych punktów w realizacji odnowy prawa kanonicznego. Fundamentem tej podstawowej równości między wszystkimi członkami Ludu Bożego jest wspólne zjednoczenie z Chrystusem dooknujące się u wszystkich mocą chrztu. Oczywiście ta, nieznaną w systemie KPK, dała odczuć zarówno projektodawcy, jak i kanonistom konieczność specjalnego prawnego zajęcia się podstawowymi prawami wiernych. I tu wyłonił się zasadniczy i — jak się okazało — niełatwy do rozwiązania problem dotyczący samej formy ujęcia czyli redakcji owego katalogu „*iurum christifidelium*”. Trzy kolejne projekty pochodzące od Komisji Kodyfikacyjnej są tego wymownym

¹¹¹ Communicationes 9 (1977) nr 1, s. 83—116.

¹¹² Communicationes 9 (1977) nr 2, s. 274—303.

¹¹³ Por. P. I. Viladrich, *La declaración...*, s. 123—124.

przejawem, podobnie zresztą jak głosy krytyczne wielu autorów w stosunku do „textus emendatus”. W redakcji fundamentalnych praw chrześcijanina nie chodzi przy tym jedynie o ich adekwatne i wyważone określenie, lecz również o wskazanie na odpowiedni system ochrony tych uprawnień. Bez niego bowiem sama tylko proklamacja podstawowych uprawnień nie miałaby większego znaczenia. Bardzo słusznie zwrócili na to uwagę zarówno kanoniści, jak i biskupi.

Gdy chodzi o tę ostatnią kwestię, to wydaje się, że konieczność jej rozwiązania stanowi implikację zasady pomocniczości¹¹⁴. Zasada ta bowiem wymaga zarówno proklamowania praw, jak i ich ochrony oraz możliwości interwencji władzy w granicach konieczności. Zaznaczenie w *Lex fundamentalis*, że Kościół uznaje tę zasadę nie rozwiązałoby jednak problemu bez jednoczesnego ustanowienia odpowiednich środków prowadzących do zabezpieczenia praw wiernych przeciwko ewentualnemu ich naruszeniu ze strony jednostek lub władzy. Środki te powinny być dostępne zarówno na drodze administracyjnej, jak i sądowej. Tutaj byłoby miejsce m. in. na system rekursów dla zwalczania aktów, które mogłyby stanowić rezultat nadużycia władzy¹¹⁵.

I chyba tylko dlatego, że normy prawa fundamentalnego nie mogą posiadać charakteru prowizorycznego, oraz że chodzi tutaj o ukazanie rzeczywistości teologicznej w formie prawnej, nie doszło jeszcze do ostatecznego sformułowania i proklamacji nie tylko karty fundamentalnych praw chrześcijanina, ale i całego fundamentalnego prawa Kościoła.

De redactione fundamentalium iurium christifidelium post Concilium Vaticanum II

Homo, iuribus fundamentalibus quae ex ipso iure naturae ei competunt gaudens („iura hominum”), cum baptisate Mistico Corpori Christi cooptatur, nova iura fundamentalia acquirit („iura christifidelium”) quae eidem tamquam membro Ecclesiae competunt.

Nova visio Ecclesiae utpote Populi Dei in documentis Concilii Vaticani II praesentata praeprimis eiusdem doctrina de fundamentali aequalitate omnium christifidelium amplam discussionem de iuribus christifidelium promovit. Propositio codificationis eiusmodi iurium in periodo postconciliari integre cum opere revisionis et codificationis iuris canonici coniuncta est. Quam codificationem papa Paulus VI anno 1965 Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Recognoscendo commisit Anno 1967 coetus specialis consultorum „De lege Ecclesiae fundamentalis” — eiusdem Commissionis — constitutus est qui successive duo schemata legis Ecclesiae fundamentalis praeparavit:

¹¹⁴ I. L. Gutiérrez, *I diritti...*, s. 785—796.

¹¹⁵ Zob. P. Lombardia, *Die Grundrechte...*, s. 610.

anno 1969 — textus prior et anno 1970 — textus emendatus.

Officia et iura fundamentalia christifidelium hoc in schemate (textus emendatus) in articulo I capitis II includuntur (can. 10—25). Quod argumentum amplam discussionem canonistarum suscitavit qui saepe saepius critice ipsum modum redactionis iurium christifidelium aestimant. Etiam nonnulli episcopi quibus textus emendatus schematis proconsultatione dimissus est, variae opiniones criticae necnon novae propositiones offerunt. Critica huius materiae imprimis confusionem furium hominum et iurium christifidelium necnon iurium christifidelium et iurium laicorum attinet; praeterea aliquam objectionem nonnullae clausulae et restrictiones plurimis canonibus additae exstant quibus exercitium iurium christifidelium limitatur (can. 13 § 3, 14, 16, 17, 18, 19). Insuper in schemate aliqua fundamentalia christifidelium iura deficiunt quae necessarie annumerari debent. Plurimis in casibus canonistae et episcopi rectam tutelam iurium christifidelium exoptant.

Coetus specialis consultorum, anno 1974 in „coetum mixtum” transformatus est cui aliqui consultores Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Ecclesiae Orientalis Recognoscendo cooptati sunt. In sessionibus hic coetus vota et opiniones episcoporum analisi subiecit ita ut quaedam innovationes introductae essent. Attamen Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Recognoscendo erit definitivum textum totius „Legis Ecclesiae fundamentalis” Summo Pontifici proponere.